

Wprowadzenie

Celem niniejszej publikacji jest analiza instrumentów prawnych w obszarze współpracy sądowej w sprawach cywilnych i handlowych w Unii Europejskiej. Obecnie nie kwestionuje się potrzeby ustanawiania tego rodzaju instrumentów prawnych, ponieważ zachodzi potrzeba należytego funkcjonowania rynku wewnętrznego w zapewnieniu równego dostępu do wymiaru sprawiedliwości na obszarze wszystkich państw członkowskich Unii Europejskiej. W tym względzie muszą obowiązywać jasne i precyzyjne przepisy prawa unijnego, które w całości zapewnią swobodny przepływ orzeczeń sądowych, ugód sądowych i dokumentów urzędowych pomiędzy państwami członkowskimi.

Szczególnej analizie poddane zostały wybrane akty prawa unijnego, które przyczyniają się do usprawniania obrotu prawnego w tej dziedzinie. Na gruncie prawa unijnego największe znaczenie ma rozporządzenie Rady (WE) Nr 44/2001 z 22.12.2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych, które obowiązuje od 1.3.2002 r. Wprowadza ono jednolite reguły jurysdykcyjne, w celu wykluczenia praktyk wybierania przez strony międzynarodowej właściwości sądu ze względu na możliwość korzystniejszego rozstrzygnięcia sporu (*forum shopping*) i przeciwdziałania wyłączeniu przez sąd swojej jurysdykcji mimo istnienia jurysdykcji krajowej (*forum non conveniens*). Jednakże rozporządzenie 44/2001 w przedmiocie uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych, ugód sądowych i dokumentów urzędowych wprowadza procedurę *exequatur*. Bez wątpienia w chwili obecnej istnieje silna potrzeba szybkiego rozstrzygnięcia sporów o charakterze transgranicznym. Z tego też względu ustawodawca unijny wprowadza kolejne, fakultatywne instrumenty prawne, które w znaczący sposób upraszczają i przyspieszają dotychczasowe procedury w dochodzeniu bezspornych roszczeń pieniężnych. Porównane zostały zatem także te instrumenty prawne, które zniosły procedurę *exequatur*. Pierwszym takim instrumentem prawnym jest rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 805/2004 z 21.4.2004 r. w sprawie wprowadzenia europejskiego tytułu egzekucyjnego dla roszczeń bezspornych, które stosuje się od 21.10.2005 r. Drugim jest rozporządzenie (WE) Nr 1896/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z 12.12.2006 r. ustanawiające postępowanie w sprawie europejskiego nakazu zapłaty, które jest stosowane od 12.12.2008 r. Natomiast trzecim jest rozporządzenie (WE) Nr 861/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.7.2007 r. ustanawiające europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń, które

stosuje się od 1.1.2009 r., a czwartym rozporządzenie Rady (WE) Nr 4/2009 z 18.12.2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych, które jest stosowane od 18.6.2011 r. Praktyka sądowa związana ze stosowaniem rozporządzeń, które zniosły procedurę *exequatur*, nie pozwala obecnie na ich wyczerpującą ocenę w szczególności ze względu na zbyt krótki okres obowiązywania tych aktów prawnych. Jednakże już na obecnym etapie stosowania tych instrumentów prawnych można zaobserwować ich skutki, które wprost przekładają się na dynamiczny rozwój współpracy sądowej w sprawach cywilnych i handlowych. Na gruncie prawa unijnego powstaje nowy typ prawa procesowego, który jest określany mianem „europejskiego prawa procesowego cywilnego”. Koncentruje się on na sprawach transgranicznych, z wyłączeniem spraw krajowych. Jednakże nie wyklucza się, iż w przyszłości europejskie prawo procesowe cywilne obejmie swym zasięgiem także sprawy z elementem krajowym. Publikacja niniejsza ma zatem w pewnym stopniu charakter nowatorski. W literaturze polskiej brak jest monograficznych opracowań poświęconych tym instrumentom prawnym w obszarze współpracy sądowej w sprawach cywilnych i handlowych w Unii Europejskiej, które zostały ujęte w niniejszej pracy. W szczególności ma to swoje bezpośrednie odbicie w przedmiocie rozporządzenia Nr 4/2009 w zakresie zobowiązań alimentacyjnych.

Analizy wymaga zatem, czy instrumenty prawne w obszarze współpracy sądowej w sprawach cywilnych i handlowych skutecznie wpływają na uproszczenie i przyspieszenie postępowań w celu egzekwowania bezspornych roszczeń pieniężnych w Unii Europejskiej i czy mają one wpływ na ujednoczanie krajowego prawa cywilnego procesowego państw członkowskich UE w dochodzeniu bezspornych roszczeń pieniężnych. Należy także zbadać, czy autonomiczne europejskie postępowania rozpoznawcze jako postępowania alternatywne mają bezpośredni wpływ na jednolitość i zharmonizowanie europejskiej procedury cywilnej w dochodzeniu bezspornych roszczeń pieniężnych oraz na łatwiejszy dostęp do wymiaru sprawiedliwości w obszarze wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości w Unii. Zbadania wymaga ponadto, czy w Unii Europejskiej automatyczne wykonywanie orzeczeń sądowych w przedmiocie bezspornych roszczeń pieniężnych powinno spowodować całkowite zniesienie konieczności nadawania orzeczeniom tzw. krajowej klauzuli wykonalności w państwie wykonania w celu jednolitego i swobodnego przepływu orzeczeń na obszarze całej UE.

W niniejszej publikacji zastosowano metodę formalno-dogmatyczną oraz prawnoporównawczą. Wybrano do analizy te akty prawa unijnego wtórnego w postaci rozporządzeń, które objęte są tematem niniejszej publikacji, a także dyrektywy i decyzje. Jednakże ze względu na charakter rozprawy publikacji, obejmuje ona ponadto akty prawa unijnego pierwotnego i akty prawa międzynarodowego. Zostało również wskazane wybrane ustawodawstwo i orzeczni-

ctwo sądów państw członkowskich UE, m.in. Anglii, Austrii, Niemiec i Polski. Te trzy ostatnie państwa już od wielu lat dostarczają wielu pozytywnych przykładów na gruncie prawa krajowego w sprawnym funkcjonowaniu instrumentów prawnych w sprawach cywilnych i handlowych. Ponadto przeprowadzają one znaczącą informatyzację sądownictwa aby uprościć i przyspieszyć postępowania, w celu egzekwowania bezspornych roszczeń pieniężnych.

Materia pracy ujęta została w trzy rozdziały. Pierwszy rozdział dotyczy genezy współpracy sądowej w sprawach cywilnych i handlowych. Rozdział drugi odnosi się do jurysdykcji i postępowania w sprawach cywilnych i handlowych – jest on najbardziej obszerny z uwagi na złożoną materię jurysdykcji i postępowania, natomiast rozdział trzeci poświęcony jest uznawaniu i stwierdzeniu wykonalności w sprawach cywilnych i handlowych w Unii Europejskiej.

W pierwszym rozdziale przedstawiono genezę współpracy sądowej w sprawach cywilnych i handlowych począwszy od Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Gospodarczą. Traktat ten na podstawie art. 293 TWE zobowiązywał państwa członkowskie do podejmowania „o ile jest to potrzebne” współpracy sądowej w sprawach cywilnych i handlowych. Jednak problematyka współpracy sądowej w sprawach cywilnych i handlowych była pierwotnie regulowana umową międzynarodową, co w znacznym stopniu utrudniało sprawne funkcjonowanie współpracy sądowej w omawianym zakresie. Dopiero zmiany dokonane Traktatem Amsterdamskim doprowadziły do przesunięcia współpracy sądowej w sprawach cywilnych z III filaru do I filaru wspólnotowego. W konsekwencji współpraca sądowa w sprawach cywilnych i handlowych jest regulowana rozporządzeniem, które obowiązuje bezpośrednio na obszarze wszystkich państw członkowskich UE. W rozdziale tym odniesiono się także do Traktatu Nicejskiego, który wprowadził zmiany powodujące, iż wszystkie akty prawne dotyczące współpracy sądowej w sprawach cywilnych były uchwalane na podstawie procedury współdecydowania. Zatem uchwalenie wspólnotowego aktu prawnego następowało łącznie przez Parlament Europejski i Radę. Ponadto odniesiono się do pożądaných zmian dokonanych Traktatem z Lizbony, gdzie obecnie wszystkie sądy krajowe państw członkowskich Unii Europejskiej mogą zgodnie z art. 267 TFUE wystąpić z pytaniem prejudycjalnym, gdy uznają, że do wydania orzeczenia niezbędne jest stanowisko TSUE. Przed zmianami dokonanymi Traktatem z Lizbony obowiązywał dualizm procedury prejudycjalnej na podstawie art. 68 i 234 TWE, gdzie pytania prejudycjalne do TSUE mogły kierować tylko sądy krajowe, których orzeczenia nie podlegały zaskarżeniu według prawa wewnętrznego. W rozdziale pierwszym odniesiono się także do współpracy sądowej w sprawach cywilnych i handlowych na gruncie Konwencji brukselskiej, która miała istotne znaczenie dla utworzenia wspólnego obszaru wymiaru sprawiedliwości w przedmiocie uznawania, wykonywania i jurysdykcji zagranicznych orzeczeń sądowych. Miała ona jednak charakter umowy międzynarodowej. Wykluczyła

spod zakresu swojego zastosowania sądownictwo polubowne ze względu na jego wyczerpujące uregulowanie w Konwencji nowojorskiej o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych. Sądownictwo polubowne ma istotne znaczenie w handlu międzynarodowym. W tym rozdziale odniesiono się także do współpracy sądowej w sprawach cywilnych i handlowych na gruncie Konwencji lugańskiej i nowej Konwencji lugańskiej, które obowiązują w stosunku do państw niebędących członkami Unii Europejskiej. Szczegółnej analizie poddano rozporządzenie 44/2001, które wprowadza procedurę *exequatur*, oraz rozporządzenie 805/2004 w sprawie ETE, rozporządzenie 1896/2006 w sprawie ENZ, rozporządzenie 861/2007 w sprawie drobnych roszczeń, gdzie te dwa ostatnie rozporządzenia wprowadzają autonomiczne europejskie postępowanie rozpoznawcze, i rozporządzenie 4/2009 w sprawie zobowiązań alimentacyjnych. Rozdział ten wieńczy problematyka dostępu do wymiaru sprawiedliwości i perspektywy rozwoju współpracy sądowej w sprawach cywilnych i handlowych.

Rozdział drugi publikacji dotyczy jurysdykcji i postępowania w sprawach cywilnych i handlowych. Ta część rozprawy jest najbardziej obszerna ze względu na złożoną materię jurysdykcji i postępowania. Przepisy rozporządzenia 44/2001 przewidują, iż podstawą jurysdykcji ogólnej w sprawach cywilnych i handlowych jest miejsce zamieszkania (siedziba) pozwanego. Omówiono jurysdykcję szczególną, która ma charakter fakultatywny i z tego względu konkuruje ona z ogólną właściwością sądów. Wskazano na podstawy jurysdykcji w sprawach, w których pozywa się łącznie kilka osób, na sprawy dotyczące powództwa z tytułu rękojmi i gwarancji lub powództwa interwencyjnego, sprawy dotyczące powództwa wzajemnego, sprawy łączące się o prawa rzeczowe na nieruchomościach oraz sprawy dotyczące ograniczenia z tytułu używania lub eksploatacji statku. Ponadto analizie poddano uprzywilejowane podstawy jurysdykcji w sprawach ubezpieczeniowych, konsumenckich i pracowniczych oraz wskazano na **dotatkową** podstawę jurysdykcji w sprawach o roszczenia ze stosunku pracy delegowanych pracowników, wynikającą z dyrektywy 96/71/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 16.12.1996 r. dotyczącej delegowania pracowników w ramach świadczenia usług. Odniesiono się także do jurysdykcji wyłącznej, umów prorogacyjnych oraz do sytuacji wdania się pozwanego w spór, badania jurysdykcji i dopuszczalności postępowania, zawisłości sprawy i spraw pozostających ze sobą w związku. W kolejnym punkcie tego rozdziału omówiono nadanie zaświadczenia europejskiego tytułu egzekucyjnego (ETE) w państwie członkowskim wydania, gdzie dokonano eliminacji procedury o stwierdzenie wykonalności orzeczenia w państwie członkowskim wykonania, przenosząc to postępowanie do sądu państwa członkowskiego wydania orzeczenia. Wierzyciel ma zatem prawo wyboru skorzystania z procedury uzyskania tytułu egzekucyjnego na gruncie rozporządzenia 805/2004 lub z postępowania o stwierdzenie wykonalności na gruncie rozporządzenia

44/2001. Natomiast w punkcie trzecim omówiono postępowanie i jurysdykcję w sprawach cywilnych i handlowych na gruncie rozporządzenia 1896/2006 w sprawie europejskiego nakazu zapłaty (ENZ), które jest pierwszym unijnym autonomicznym postępowaniem o charakterze rozpoznawczym w sprawach transgranicznych. Postępowanie określone tym rozporządzeniem ma charakter fakultatywny w stosunku do innych zbliżonych postępowań istniejących w krajowych porządkach prawnych państw członkowskich UE. Podkreślenia wymaga fakt, iż przepis art. 6 ust. 2 rozporządzenia 1896/2006 odmiennie aniżeli art. 15 ust. 1 rozporządzenia 44/2001 precyzuje roszczenia wynikające z umowy zawartej przez konsumenta. Przepis ten jest zatem *lex specialis* w stosunku do przepisów art. 15–17 rozporządzenia 44/2001 dotyczących jurysdykcji w sprawach dotyczących umów zawartych pomiędzy konsumentami. Przepis art. 6 ust. 2 nie odwołuje się do art. 15 ust. 1, ale samodzielnie kwalifikuje te roszczenia i ustanawia na potrzeby rozporządzenia 1896/2006 jurysdykcję wyłączną w sprawach konsumenckich. Ponadto dokonano wyczerpującej analizy właściwości sądów dla wniesienia europejskiego nakazu zapłaty oraz procedury i sądach właściwych w ponownym badaniu nakazu we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej. W kolejnym, czwartym punkcie omówiono postępowanie i jurysdykcję w sprawach cywilnych i handlowych objętych rozporządzeniem 861/2007 o europejskim postępowaniu w sprawie drobnych roszczeń. Ma ono zastosowanie do roszczeń transgranicznych w sprawach cywilnych i handlowych, gdy wartość roszczenia z wyłączeniem odsetek, wydatków i nakładów w chwili wypłynięcia sprawy do właściwego sądu nie przekracza kwoty 2000 euro. Wydaje się być uzasadnione, iż rozporządzenie 861/2007 ma niejako charakter eksperymentalny, gdyż jego sprawne funkcjonowanie w europejskim wymiarze sprawiedliwości w obszarze wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości może spowodować rzeczywiste podniesienie kwoty dochodzonych roszczeń tym aktem w zakresie uproszczenia i przyspieszenia postępowań, w celu egzekwowania bezspornych roszczeń pieniężnych i niepieniężnych. Postępowanie określone przepisami rozporządzenia 861/2007 jest drugim unijnym autonomicznym postępowaniem o charakterze rozpoznawczym w sprawach transgranicznych i ma ono charakter postępowania fakultatywnego w stosunku do regulacji krajowych. Wprowadza ono nowe środki dowodowe, które nie są znane polskiej procedurze cywilnej, a mianowicie: konferencję wideo i pisemne zeznania świadków i stron. W rozdziale tym dokonano gruntownej analizy orzecznictwa TSUE do poszczególnych podstaw jurysdykcyjnych. Wskazano także na regulacje polskiej i niemieckiej procedury cywilnej w zakresie objętym właściwym stosowaniem tych rozporządzeń na gruncie prawa krajowego. Analizie poddano rodzaje środków odwoławczych od orzeczenia wydanego w ramach europejskiego postępowania w sprawie drobnych roszczeń jako zwyczajnych i nad-

zwyczajnych, w zależności od państwa, we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej.

Ostatni, trzeci rozdział niniejszej publikacji zawiera dogłębną analizę uznawania i stwierdzania wykonalności orzeczeń, ugód sądowych i dokumentów urzędowych w sprawach cywilnych i handlowych na gruncie tych pięciu rozporządzeń. Wzajemne uznawanie i wykonywanie orzeczeń w unijnym obszarze wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości ma na celu swobodny przepływ orzeczeń przez zniesienie systemu uznawania i stwierdzania wykonalności orzeczeń sądów. Z jednej strony, rozporządzenie 44/201 wprowadza procedurę *exequatur*, a z drugiej – w celu uproszczenia i przyspieszenia na potrzeby postępowań określonych rozporządzeniem 805/2004 w sprawie ETE, rozporządzeniem 1896/2006 w sprawie europejskiego nakazu zapłaty, rozporządzeniem 861/2007 ustanawiającym europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń i rozporządzeniem 4/2009 w zakresie zobowiązań alimentacyjnych, zniesiono procedurę *exequatur*. Wskazać należy, iż zniesienie procedury *exequatur* w sposób znaczący ułatwia przepływ orzeczeń, ugód sądowych i dokumentów urzędowych i jest to naturalną konsekwencją wysokiego stopnia wzajemnego zaufania pomiędzy państwami członkowskimi. Jednakże ze względu na fakt, iż wnioski o stwierdzenie wykonalności w sądach państw członkowskich są prawie w każdym przypadku rozpatrywane zgodnie z żądaniem wnioskodawcy, to osiągnięcie celu na płaszczyźnie unijnej w postaci zniesienia procedury *exequatur* we wszystkich państwach członkowskich jest wysoce pożądane. Zniesienie procedury *exequatur* powinno obejmować wszystkie orzeczenia w sprawach cywilnych i handlowych w europejskiej przestrzeni sądowej. Automatyczne wykonywanie orzeczeń sądowych powinno zatem spowodować także całkowite zniesienie konieczności nadawania orzeczeniom tzw. krajowej klauzuli wykonalności w państwie wykonania, w celu jednolitego i swobodnego przepływu orzeczeń na obszarze całej Unii Europejskiej, gdy jest ona wymagana ze względu na przepisy krajowej procedury cywilnej państwa członkowskiego wykonania. Jednak przyjęciu takiego rozwiązania powinny towarzyszyć wymagane gwarancje procesowe, zarówno dla powoda, jak i w szczególności dla obrony praw pozwanego. W efekcie należy rozważyć ustanowienie w europejskiej przestrzeni sądowej europejskiej klauzuli wykonalności (EKW) jako jednolitego lub fakultatywnego instrumentu prawnego w sprawach transgranicznych, z jednoczesną możliwością jej stosowania do spraw o charakterze krajowym. Powinna ona mieć zastosowanie w szczególności do bezspornych roszczeń pieniężnych, jak i do zapadłych już wszystkich orzeczeń sądowych, także w zwykłym postępowaniu sądowym, gdzie zachodzi konieczność przeprowadzenia postępowania egzekucyjnego w państwie członkowskim wykonania orzeczenia. W praktyce oznaczać to będzie, iż orzeczenie pochodzące z państwa członkowskiego wydania orzeczenia i opatrzone w tym państwie europejską klauzulą wykonalności

będzie automatycznie wykonalne w państwie członkowskim wykonania, bez konieczności wszczynania postępowań o charakterze pośrednim. Jeżeli zatem w państwie członkowskim wydania orzeczenia zachodzi konieczność nadania klauzuli wykonalności, zgodnie z prawem wewnętrznym tego państwa, to nie będzie ona w ogóle konieczna w państwie członkowskim wykonania orzeczenia, gdyż została ona już nadana w państwie wydania orzeczenia. Całkowite zniesienie postępowań pośrednich w państwach członkowskich wykonania orzeczenia powinno w konsekwencji doprowadzić do utworzenia jednolitej i prawdziwej przestrzeni sądowej w sprawach cywilnych i handlowych w Unii Europejskiej, opartej na zasadzie wzajemnego zaufania i uznawania. Należy usuwać wszelkie przeszkody, które w jakikolwiek sposób utrudniałyby szybkie i skuteczne egzekwowanie orzeczeń sądowych. Bezsporne jest, iż taka konstrukcja jest zgodna także z decyzją Nr 1149/2007/WE Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającą na lata 2007–2013 program szczegółowy „Wymiar sprawiedliwości w sprawach cywilnych” będący częścią programu ogólnego „Prawa podstawowe i sprawiedliwość”, która w znaczący sposób przyczynia się do stopniowego utworzenia przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Ustanowienie europejskiej klauzuli wykonalności spowoduje znaczące uproszczenie i przyspieszenie postępowań egzekucyjnych i wpłynie na ujednolicanie prawa krajowego cywilnego procesowego państw członkowskich UE. Jednak w celu pełnej ochrony europejskiej przestrzeni sądowej w sprawach cywilnych i handlowych nie można wprowadzać do jej obrotu prawnego orzeczeń sądowych, ugód sądowych i dokumentów urzędowych z państw trzecich. Dotyczy to w szczególności tych państw, których systemy prawne są obce kulturowo i w znaczący sposób mogą obniżać wysokie standardy ochrony stron postępowania obowiązujące w Unii Europejskiej. Dla przykładu można wskazać na systemy prawne państw islamskich czy państw systemu *common law*, np. Stanów Zjednoczonych, gdzie zasądzane są wysokie roszczenia, które są obce tradycji ukształtowanej w systemie prawa stanowionego i dorobkowi unijnemu (*acquis communautaire*) w dziedzinie współpracy sądowej w sprawach cywilnych i handlowych.

Publikacja stanowi zbiorcze studium obejmujące analizę instrumentów prawnych w obszarze współpracy sądowej w sprawach cywilnych i handlowych na gruncie prawa unijnego, które składają się na europejskie prawo procesowe cywilne. Przy badaniach prawno-porównawczych wykorzystano w szczególności system prawa niemieckiego.

W pracy zostały uwzględnione zmiany dokonane ustawą z 16.9.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 233, poz. 1381), które obowiązują od 3.5.2012 r. Książka uwzględnia zatem aktualny stan prawny, literaturę i orzecznictwo.